

KSZTAŁTOWANIE SIĘ SYSTEMU SPOŁECZNEGO W BESARABII W LATACH 1812-1873¹

ANNA SKOWRONEK

ABSTRACT: Shaping of the Bessarabian society under the Russian rule in 1812–1873. Bessarabia is a historical region which constituted a part of the Russian Empire in the 19th century. Throughout the whole century of its functioning within the Russian Empire, Bessarabia retained its multiethnic and multicultural identity. Russia began to start to shape the new administration and the social composition of the province making it similar to the rest of the Empire. Most significant changes took place under the rule of Nicholas I in 30-ies and 40-ies of the 19th century, when the governor of Bessarabia and the rest of the so called New Russia was gen. Nicholas Vorontsov. In the result of several legal decrees (Russ. ukaz) some of the groups were joined to the other ones which made it easier to govern the province and gave the Tzars more considerable income from Bessarabia. All the important administrative social reforms in Bessarabia were completed in the early 70-ies when all the laws of autonomy were abolished and Bessarabia's status was changed from Oblast into Governorate under its own governor. In the meantime the province underwent the process of Russification when the central government introduced Russian as the only official language there and Russian law replaced local legal customs. As a result Bessarabia became just like any other traditional Russian region with a meagre chance to revive again.

STRESZCZENIE: Besarabia to region historyczny, który w XIX wieku stanowił część Imperium Rosyjskiego. Przez cały wiek funkcjonowania w Imperium Rosyjskim Besarabia zachowała swój wieloetniczny i wielokulturowy charakter. Rosja zaczęła kształtować nową administrację oraz skład społeczny prowincji, czyniąc ją podobną do reszty Imperium. Najbardziej znaczące zmiany zaszły pod rządami Mikołaja I w latach 30-tych i 40-tych XIX wieku, kiedy gubernatorem Besarabii i reszty tzw. Nowej Rosji był gen. Michaiła Woroncowa. W wyniku wprowadzenia kilku dekretów prawnych (ros. ukazy) niektóre grupy zostały połączone z innymi, co ułatwiło rządy prowincji i dało carom większe dochody z Besarabii. Ważne przemiany społeczne w Besarabii prowadzone przez władze centralne zostały ukończone na początku lat 70-tych, kiedy wszystkie prawa autonomii zostały zniesione, a status Besarabii został zmieniony z tzw. *oblasti* na gubernię pod rządami własnego gubernatora. W międzyczasie prowincja przeszła proces rusyfikacji, gdy rząd centralny wprowadził rosyjski jako jedyny język urzędowy, a prawo rosyjskie zastąpiło lokalne zwyczaje prawne. W rezultacie Besarabia wydawała się być jak każdy inny region Rosji, z niewielkimi szansami na odrodzenie.

Author: Anna Skowronek, Wydział Historyczny UAM, ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7, 61-614 Poznań, Polska, e-mail: annasko@amu.edu.pl, **ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0001-5924-7428>

Keywords: Bessarabia, Russian Empire, Bessarabian society, social reforms, Novorossiya

Słowa kluczowe: Besarabia, Imperium Rosyjskie, społeczeństwo Besarabii, reformy społeczne, Noworosja

Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, XXVI, Poznań 2019, Wydawnictwo Instytutu Historii UAM, pp. 155–170, ISBN 978-83-66355-32-3, ISSN 0239-4278. Polish text with summaries in English and Polish.

doi.org/10.14746/bp.2019.26.9

---

¹ Badania zostały sfinansowane przez Narodowe Centrum Nauk nr DEC-2012/05/N/HS3/01772.

W 1812 roku na mocy traktatu bukaresztańskiego z Turcją Osmańską Imperium Rosyjskie powiększyło swoje terytorium o ziemie położone między Dniestrem a Prutem. Część nowo nabytych ziem to tzw. Budziak oraz miasta Bender (Tighina), Akerman (Białogród Dniestrowski), Kilia i Ismail, które wcześniej należały bezpośrednio do Imperium Osmańskiego. Większość wchodziła jednak w skład Gospodarstwa Mołdawskiego lennego wprowadzone wobec Turcji, jednak odrębnego państwa o odmiennym systemie administracyjnym i społecznym. Z obydwu tych terytoriów, mimo znacznych początkowo różnic utworzono jedną prowincję nazwaną wspólnym mianem Besarabia.

Na terenie Budziaku większość ludności stanowiła ludność muzułmańska, która w myśl postanowień traktatu w ciągu 18 miesięcy od jego ratyfikacji miała sprzedać swe majątki i przenieść się na teren Imperium Osmańskiego. Na ogół ludność ta skorzystała z tego prawa pozostawiając po sobie ogromne niezasiedlone tereny. Formalnie takiego prawa nie uzyskała natomiast ludność niemuzułmańska zamieszkująca dawne tereny mołdawskie, faktycznie więc Rosja przejęła je z całym bagażem dotychczasowego systemu administracyjnego i społecznego.

Z drugiej strony Rosja zagwarantowała podobne prawo dla ludności chrześcijańskiej z terenów osmańskich, na południe i zachód od Mołdawii ułatwiając tym samym skolonizowanie niezasiedlonych terenów przez Bułgarów i Serbów. Pierwsze przesiedlenia tych grup nastąpiły jeszcze do 1812 roku i były realizowane w ramach prowadzonej polityki rosyjskiej, która obiecywała Bułgarom wyzwolenie spod jarzma tureckiego i liczne przywileje². Polityka imigracyjna Rosji została opracowana przez ks. Adama Czartoryskiego w 1803 roku, który w swoim memoriale przedstawił najważniejsze zadania polityki zagranicznej, wśród nich było chronienie słabszych narodów przed silniejszymi i obrona wiary chrześcijańskiej³.

Skład etniczny i struktura społeczna Besarabii po roku 1812 zmieniały się przede wszystkim dlatego, że przybywali tam zachęceni do tego liczni koloniści, którzy mieli ją zasiedlić⁴. Nadzór nad tym regionem sprawował w tym względzie Noworosyjski Urząd Opiekuńczy nad Zagranicznymi Kolonistami, który został powołany jeszcze w 1763 roku między innymi w celu wspierania rozwoju demograficznego słabo zaludnionych terenów w południowych częściach imperium, tzw. Noworosji⁵.

Zarządzanie takim terytorium jak Besarabia było utrudnione i wymagało sprawnego systemu prawnego i nadzoru administracyjnego, gdyż Rosja musiała początkowo zaakceptować system społeczny i prawny odziedziczony po Mołdawii, a ponadto jeszcze zmierzyć się z praktykami prawnymi przynoszonymi przez kolonistów, którzy przybywali praktycznie ze wszystkich krain ościennych, bliższych i dalszych,

² J. Hatlas, *Gagauzja i Gagauzji. Historia i współczesność*, Poznań 2009, s. 42.

³ A. Czartoryski, *Pamiętniki i memoriały polityczne 1776–1809*, wybrał, opracował, wstępem i przypisami opatrzył Jerzy Skowronek, Warszawa 1986, s. 536–537.

⁴ A. Brezianu, V. Spânu, *The A to Z of Moldova*, XXII, Scarecrow Press, Plymouth 2010.

⁵ <https://www.prlib.ru/history/619810> [dostęp: 30.03.2019]

choć głównie pochodzili z Bułgarii i Niemiec⁶. Dzięki zawartym umowom, w latach 1814 – 1861 przedstawiciele tych dwóch narodowości zakładali własne kolonie i przez dłuższy czas posiadali szeroką autonomię, a w tym swoje szkoły, a nawet prawo do własnego języka w administracji (równoległe z językiem rosyjskim i rumuńskim)⁷. Dając autonomię nowym kolonistom władze uporządkowały kwestię napływu do Besarabii stałego i systematycznego osadnictwa spośród tych nacji, które z różnych względów uważano za szczególnie pożądane⁸. Szczególną autonomią cieszyli się przybywający do Besarabii Niemcy.

Jeden z pierwszych ukazów w sprawie kolonistów został wydany w 1814 roku, miał on zapewnić kolonistom osiedlającym się w Besarabii spokój i warunki dla godnego życia⁹. Nowo przybyłym zagwarantowano dotacje na potrzebne wydatki związane z osiedleniem się i zagospodarowaniem. Jak wynika z tekstu, byli to przede wszystkim Niemcy z Królestwa Warszawskiego, Serbowie i Bułgarzy. Ukaz z 1817 roku regulował nadane przywileje kolonistom i dzielił ich na „starych” i „nowych”, w zależności od tego, na jakich warunkach zostali osiedleni np. czy otrzymali nadział ziemi¹⁰.

Nadzór nad kształtowaniem się władz nowej prowincji powierzono admirałowi Pawłowi Czicziagowowi, który jednak do całej sprawy zachowywał daleko idący dystans¹¹. W latach 1812–1818 Besarabia posiadała status autonomii nadanej jej w roku 1812. Pierwszy dokument tymczasowo regulujący zasady funkcjonowania Besarabii został przygotowany jeszcze w lutym 1812 r. i 2 sierpnia tego roku wręczony pierwszemu cywilnemu gubernatorowi prowincji Scarlatowi Sturdzy, pochodzą-

---

⁶ Kalmbach Christian, *History of the Mother Colonies of Bessarabia*, „Bessarabischer Heimatkalender” 1951, s. 35–50, https://library.ndsu.edu/grhc/history_culture/history/bessarabia.html [dostęp: 17.03.2019]; Hałas Jerzy, *Przesiedlenia ludnościowe z Półwyspu Bałkańskiego do Besarabii w XVIII i XIX wieku oraz kwestie etnogenezy Gagauzów*, w: *Między etnicznością a lokalnością: pogranicze bułgarsko-gagauskie w Besarabii*, pod red. Jarosława Derlickiego, Warszawa 2012, s. 11–24; A. Brezianu, V. Spănu, *The A to Z of Moldova*, s. 94–95, 162–163.

⁷ Niemiecka imigracja była szczególnie mile widziana przez władze rosyjskie i odwdzięczała się ona tym samym carskiej administracji. Niemiecka szkoła powstała w Sarata Veche niedaleko Cetatea Alba, a w Kiszyniowie powstały dwie niemieckie parafie, luterańska (1835) i katolicka (1840). Liczba Niemców zaczęła spadać w Besarabii po roku 1871, kiedy ludność ta straciła swoje przywileje, co pociągnęło jej wychodźstwo do USA. A. Brezianu, V. Spănu, *The A to Z of Moldova*, 162–163.

⁸ Przyjmując Bułgarów miano nadzieję na pozyskanie sympatii tej nacji we właściwej Bułgarii, nad którą Rosja miała nadzieję roztoczyć polityczną kuratelę w przyszłości. Niemców uważano za dobrych gospodarzy i organizatorów pomocnych w rozwijaniu infrastruktury prowincji i jej gospodarki, co miało się przyczynić do wymiernych korzyści dla budżetu Imperium. A. Brezianu, V. Spănu, *The A to Z of Moldova*, s. 94–95, 162–163.

⁹ *Полное Собрание законов Российской империи*, dalej: ПСЗРИ, t. XXXIII (1814), nr 25 522, *О дозволеніи Нѣмецкими колонистамъ переселяться изъ Герцогства Варшавскаго съ Бессарабію*

¹⁰ ПСЗРИ, t. XXXIV (1817), nr 27 029, *О поселеніи вновь выходящихъ въ Бессарабію колонистовъ*, s. 747–749.

¹¹ Al. Boldur, *Istoria Basarabiei*, București 1992, s. 319.

cemu z mołdawskiej rodziny bojarskiej, od dawna jednak osiadłemu w Rosji¹². Był to jedyny Mołdawianin na tym stanowisku, jednak jako człowiek wiekowy nie radził sobie z tą funkcją doprowadzając do masowych ucieczek miejscowej ludności na drugą stronę Prutu. W rozporządzeniu wydanym w maju następnego roku gubernator został zobowiązany do podejmowania wszelkich decyzji zgodnie z prawem obowiązującym wcześniej w Mołdawii¹³. Ostatecznie jednak po niecałym roku urzędowania Sturdza odszedł ze stanowiska oficjalnie ze względu na zły stan zdrowia, a urząd gubernatora powierzono generałowi majorowi Iwanowi Hartingowi. W praktyce niewiele się zmieniło, ale dokładniej pilnowano granicy utrudniając odpływ ludności mołdawskiej. Władze carskie zdawały sobie sprawę, że bez pomocy lokalnej społeczności nie będą w stanie zarządzać sprawnie tym terenem. Powołano kolegialne władze cywilne i wojskowe, w których to gremiach zasiadali również lokalni przedstawiciele duchowieństwa i bojarów. Zarząd prowincji składał się z dwóch departamentów. Pierwszy obejmował: prawo, sprawy religijne, egzekucje prawne, policję i szkolnictwo. Tworzyło go 9 radców – 7 Mołdawian i 2 Rosjan. Drugi departament zajmował się spisami ludności, prawami i obowiązkami mieszkańców, przybyszami, łańmi, przemysłem i handlem. Tworzyło go trzech radców wybieranych wspólnie przez rosyjskich wojskowych i mołdawskich właścicieli ziemskich¹⁴. Ważną rolę w zarządzaniu prowincją odgrywał też metropolita Gavril Bănulescu-Boldoni. W tym czasie działania zmierzające w kierunku unifikacji Besarabii z Rosją i asymilacji ludności nie były jeszcze widoczne, mimo pewnych zapędów gen. Hartinga. Raczej starano się robić wszystko, by uspokoić ludność i zapewnić ją, że jej prawa nie zostaną naruszone.

Kierunek rozwoju i kształt przyszłego życia społecznego w Besarabii dokładnie uregulowano w 1818 roku, kiedy to wydany został *Устав образования Бессарабской Области*¹⁵. Ustalała ona kompleksowo zasady władzy w Besarabii w ramach państwa rosyjskiego. Przede wszystkim potwierdzała ona respektowanie zwyczajów i tradycji, jakie panowały na tych terenach pod rządami gospodarów mołdawskich. Potwierdzona też została nazwa: prowincja besarabska. Ważnym ukłonem w stronę miejscowej ludności było wprowadzenie w administracji dwóch języków: rosyjskiego i mołdawskiego¹⁶. Ustawa wprowadziła nowy podział administracyjny prowincji na sześć powiatów: chocimski, jasski, orchejowski, benderski, akermański i izmailski, regulowała ich wzajemną współpracę oraz jej funkcjonowanie w administracji pro-

¹² Al. Boldur, *Istoria Basarabiei*, s. 325. Dokument ten nie został opublikowany w ПСЗРИ, lecz w wydawnictwie *Notele Comitetului de statistică a provinciei Basarabiei*, vol. III, Chişinău 1868, s. 108–110.

¹³ ПСЗРИ, т XXXII (1813), nr 25 393, *Об обязанности бессарабского гражданского губернатора по всем делам, требующим разрешения, представлять министерству, не делая никаких перемен в управлении Бессарабией*, s. 574–575.

¹⁴ Al. Boldur, *Istoria Basarabiei*, s. 326.

¹⁵ ПСЗРИ, т. XXXV (1818), nr 27 357, *Устав образования Бессарабской Области*, s. 222–281.

¹⁶ *Ibidem*, s. 222–223.

wincji. Mocą tej ustawy wprowadzono w Besarabii nowy system sprawowania władzy i nowe instytucje prowincjonalne. Należały do nich: rząd prowincji, Najwyższa Rada oraz trybunały karny i cywilny. Rząd prowincjonalny składał się z gubernatora, vice-gubernatora, 4 ministrów, administratora finansowego i 2 asesorów. Tylko 2 ministrów i 1 asesor mogli być wybierani spośród miejscowej szlachty, pozostali członkowie rządu byli mianowani przez cara. Najwyższa Rada była rodzajem sądu apelacyjnego z dość ograniczonym prawem inicjatywy ustawodawczej. Liczyła 11 osób, prokuratorów i przedstawicieli miejscowej szlachty.

W kwestiach społecznych ustawa wyróżniła dziewięć grup społecznych. 1) duchowieństwo; 2) dworostwo; 3) bojarzynie; 4) mazyle; 5) ruptasze; 6) kupcy i mieszczanie; 7) caranie i chłopci; 8) Cyganie, poddani koronie i miejscowi; 9) Żydzi¹⁷.

1. Duchowieństwo. W ustawie tej stworzono prawnie jeden stan duchowieństwa, który miał być otoczony opieką państwa. Potwierdzone zostało prawo własności do wszystkich ziem i majątności cerkwi i monastyrów¹⁸.

2. Dworianie byli już z nazwy kategorią rosyjską. Mołdawskim odpowiednikiem dworian byli bojarzy. Ci jednak w państwie mołdawskim dzielili się na kilka klas. Najwyższą stanowili ci, którzy sprawowali aktualnie najwyższe urzędy państwowe. W państwie rosyjskim przestało to mieć znaczenie, jednak to najprawdopodobniej tę grupę statut z 1818 roku zrównywał z rosyjskimi dworianami, dając im takie same prawa i przywileje. Ponadto dawni bojarzy zachowali też swoje mołdawskie przywileje, np. utrzymali prawo zwierzchności nad Cyganami, których mieli zapisanych w dokumentach i nie można było ich karać bez zgody zgromadzenia dworiaństwa¹⁹. Dworianie besarabscy mogli mieć także swoje zgromadzenie dworiańskie oraz swoich przedstawicieli w sztabie wojskowym miejscowego generała gubernatora. Dokument z 1818 roku określał także zasady wyborów do zgromadzenia dworiańskiego²⁰.

Początkowo, w okresie najszerszej autonomii prowincji (1818 – 1828) bojarzy podobnie jak ich potomkowie bardzo łatwo otrzymywali uznanie swojego tytułu szlacheckiego. Jednak z upływem czasu i stopniowym upodobnianiem praw Besarabii do prawa imperialnego oraz wraz ze wzrostem liczby osadników, którzy domagali się uznania swoich praw dworiańskich, władze wprowadziły pewne bariery na tej drodze. Chodzi o wymogi specjalnego formularza, który musieli wypełniać kandydaci w celu uznania ich praw szlacheckich i zaliczenia do grupy dworian. Należało przedstawić dokumenty, potwierdzające dotychczasowe posiadanie przez nich takich praw. Powtarzające się często nowelizacje rejestru dworian i wymagania trudnych do zdobycia dokumentów umożliwiały władzom rosyjskim stymulację tej grupy społecznej. Polityka ograniczania liczby uprzywilejowanego dworiaństwa przynosiła Moskwie

¹⁷ Ibidem, s. 229.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

wymierne korzyści, do których należało między innymi zwiększenie wpływów do budżetu.

Dworianie pozostawali lokalną elitą, czego wyrazem było to, że mieli oni prawo do tworzenia własnego zgromadzenia na szczeblu powiatowym i gubernialnym. Osoby należące do zgromadzenia były dodatkowo podzielone wg określonej hierarchii. Na czele Dworiańskiego Deputackiego Zgromadzenia stał marszałek, który wybierany był co trzy lata. Jednym z jego zadań było dbanie o *Księgę Rodowitości*, którą na podstawie dokumentów i innych świadectw sporządzano w każdej gubernii²¹. Ponadto z każdego powiatu do zgromadzenia wybierano przedstawicieli do grona deputatów, którzy wraz z marszałkiem tworzyli *Księgę Rodowitości* i powoływali komisję, która zajmowała się weryfikacją dokumentów i wcześniejszych zapisów w tych księgach. Każda z ksiąg składała się z sześciu części, gdyż każdy dworianin przypisany był do jednej z sześciu grup istniejących w obrębie tego stanu. Elementem wyróżniającym je było pochodzenie szlachectwa, posiadane przywileje i nakładane na nich obowiązki. Najwięcej przywilejów posiadały osoby wpisane do pierwszej grupy, do której zaliczano potomków rodów noszących tytuł nadany im przynajmniej sto lat wcześniej, tj. podczas wielkiej wojny północnej lub otrzymany bezpośrednio od cara. Do kolejnej grupy wpisywano tzw. dworianstwo wojenne, które swoje tytuły uzyskało w konsekwencji służby wojskowej, na podstawie ukazu Piotra Wielkiego z 1721 roku. W jednym i drugim przypadku były to tytuły dziedziczne. W trzeciej grupie zapisywano osoby, które tytuł zawdzięczały tabeli rang służby cywilnej wprowadzonej przez Piotra Wielkiego w 1722 roku. Czwartą grupę stanowiło dworianstwo zagraniczne, którego przedstawiciele przybywali do Imperium i przyjęli jego obywatelstwo oraz udowodnili swoje prawa do tytułu szlacheckiego. Kolejna grupa obejmowała osoby, które tytuł posiadały z urodzenia, a ostatnia, szóstą zawierała posiadaczy szlachectwa ze „stażem” ponad 200 lat, tj. z czasów panowania dynastii Rurykowiczów i była najbardziej prestiżowa²².

3. Bojarszynie – to grupa społeczna nie występująca w społeczeństwie rosyjskim. W Gospodarstwie Mołdawskim byli to ludzie, wywodzący się z prawosławnego duchowieństwa, nieposiadający korzeni szlacheckich, ale cieszący się licznymi przywilejami podobnymi do bojarów. Ich dzieci nie dziedziczyły ani tytułu ani praw wynikających z jego posiadania, ale zostały zaliczone do mazyłów, których również wymieniał status.

4. Mazyli – ta grupa społeczna także była pozostałością po systemie panującym w gospodarstwie mołdawskim. W Mołdawii byli to bojarzy zdymisjonowani z urzędów. Jak widać, ich status przeniesiony został również na grunt rosyjskiej Besarabii. W dokumencie z 1818 r. zaliczono do niej bowiem tzw. „emerytowanych” (dosł.

²¹ A. Skowronek, *Polacy w Besarabii na podstawie dokumentów Besarabskiego Dworiańskiego Zgromadzenia Deputackiego* [w:] *Świat relacji polsko-rumńskich. Lumea relațiilor polono-române*, red. Stanislava Iachimovschi, Suceava 2012, s. 66–75.

²² *Ibidem*.

„wydalonych”) tj. bojarów de facto pozbawionych swoich praw. Grupa ta jest trudno uchwytna w źródłach, co nie pozwala na precyzyjne ustalenie jej składu. Mazyle cieszyli się pewnymi przywilejami i korzyściami podatkowymi oraz nie mogli być karani bez zgody sądu²³. Posiadali też swoje zgromadzenie, na którego czele stał naczelnik, tzw. *kapitan mazyli*²⁴. Był on wybierany przez starszyznę na trzy lata, a zatwierdzały go władze obwodu, a głównym jego zajęciem była ochrona praw i przywilejów grupy.

5. Ruptasze również stanowili kategorię wywodzącą się z dawnej Mołdawii. Należały do niej dzieci duchowieństwa, które nie wstąpiły do stanu duchownego²⁵. Mimo nie do końca uregulowanej pozycji społeczno-prawnej posiadali oni pewne przywileje, np.: nie mogli być karani cielesnie bez wyroku sądowego. Musieli jednak płacić specjalny podatek zwany *dajde* oraz dodatkową daninę roczną, 15 lei od rodziny²⁶. Ruptasze podzieleni byli na trzy kategorie podatkowe, z których każda miała inne stawki podatkowe i obciążenia.

6. Osobną warstwę stanowili kupcy i mieszczenie, którym w ustawie potwierdzano swobodę handlu, nakładano podatki i inne powinności jakie obowiązywały na terenie całego Imperium²⁷. Grupa ta w momencie wydania zarządzenia była mało liczba, toteż jej istnienie jest tam zaledwie odnotowane. Znaczenia znacznie ona nabierała dopiero w drugiej połowie XIX, gdy rozwój gospodarczy, wprowadzenie telegrafu a następnie kolei żelaznej stworzyło rzeczywiste warunki dla jej rozwoju.

7. Jedną z najliczniejszych grup z pośród mieszkańców Besarabii byli caranie i wolni chłopcy, którzy posiadali wolność osobistą, a zajmowali się głównie rolnictwem i hodowlą zwierząt. Dzieleni się oni na tych, którzy zamieszkiwali na ziemiach państwowych, tj. *caran*, oraz tych, którzy byli uzależnieni od możnego ziemiaństwa, któremu płacili podatki i odrabiali pańszczyznę²⁸. Podatek uiszczany przez *caran* zwany był *bir* i był opłacany od każdej wspólnoty wiejskiej. Od nazwy tego świadczenia nazywano ich także *birnikami*²⁹. Od tego, kto był właścicielem posiadanych przez nich ziem uzależniono wysokość płaconych podatków przez *caran*. Na ziemiach państwowych podatek *bir* wynosił 2 ruble i 86 srebrnych kopiejek a po opuszczeniu służby po 6 rubli i 72 srebrne kopiejki. Na ziemiach prywatnych podatek ten był równy 60 srebrnym kopiejkom od każdej rodziny³⁰. Przywileje i obowiązki *birników* zo-

²³ ПСЗРИ, т. XXXV, (1818), nr 27 357, s. 230.

²⁴ С. Суляк, *Этнический состав населения Бессарабии в XIX – начале XX в.*, <<http://www.materik.ru/rubric/detail.php?ID=15240>> [dostęp: 22.03.2019].

²⁵ С. Суляк, *Этнический состав населения Бессарабии в XIX – начале XX в.*, <<http://www.materik.ru/rubric/detail.php?ID=15240>> [dostęp: 22.03.2019].

²⁶ Ibidem; *Ruptasi (пунташь)*, <<http://nmuseum.blogspot.com/p/ruptasi.html>> [dostęp: 22.03.2019].

²⁷ ПСЗРИ, т. XXXV, 1818, nr 27 357, s. 230.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Nazwa ta wywodziła się najprawdopodobniej z języka węgierskiego i oznaczała rodzaj podatku feudalnego uiszczanego władzom tureckim od XVI do XVIII wieku.

³⁰ Ibidem, s. 193.

stały pierwotnie ustalone w 1775 roku przez hospodara Aleksandrowi Ghica, który wyznaczył im obowiązek pracy 12 dni miesięcznie na rzecz lokalnych panów feudalnych³¹. Ponadto caranie musieli chronić i konserwować niektóre elementy lokalnej infrastruktury, np. drogi, mosty³². Wskutek swobody możliwych obciążenia caran z biegiem czasu jednak rosły, toteż ich pozycja półwolnej ludności wiejskiej stopniowo się pogarszała.

8. Cyganie. Ustawa z 1818 roku do osobnej warstwy społecznej zalicza Cyganów i dzieli ich na dwie warstwy. Pierwsza zależna była bezpośrednio od państwowej władzy w prowincji, a druga zależała od sądu duchowieństwa, dworiaństwa, bojarszynów, mazylów i kupców. Cyganie musieli płacić podatki, a ich swobody i powinności zależały od ich panów³³. Z tego względu była to grupa dość zróżnicowana.

9. Żydzi. Ostatnią kategorią jaką wylicza statut byli Żydzi. Ich status jest trudny do określenia, gdyż zapis ustawy stwierdza, że w płaceniu podatków i ziemskich powinności ich pozycja spoczywa pomiędzy warstwami kupców, mieszczan i ziemiaństwa. Statut zagwarantował im wszystkie prawa jakie otrzymali w Mołdawii, jednak nie przytacza precyzyjnie ich brzmienia³⁴.

Ewidentnie pod pewnymi względami pozycja Żydów różniła się od tych grup, gdyż np. bojarszynie, mazyle, ruptasze, kupcy i mieszczenie, którzy podobnie jak Żydzi mieszkali na tych terenach przed przyłączeniem ich do Rosji mieli prawo do zakupu ziemi. Żydzi jednak takiego prawa nie otrzymali, choć otrzymali je nawet obcokrajowcy, którzy mieszkali w Besarabii lub przybyli po jej włączeniu do imperium. Jak chodzi o politykę rolną, to w statucie potwierdzono prawa do ziemi nabytej przez obcokrajowców przed 1812 roku. Pozycję obcokrajowców określono jako kolonistów³⁵. Co ciekawe Żydzi, podobnie jak Cyganie mogli swobodnie wstępować do służby państwowej i wojskowej, co otwierało im drogę do awansu społecznego i gospodarczego. Podobne prawo posiadały także inne grupy społeczne, a dworianie przystępujący do służby carskiej od razu otrzymywali w niej rangę ober-oficera.

Struktura etniczna ludności Besarabii w tym czasie składała się z przedstawicieli: Mołdawian, Rumunów, Rosjan, Żydów, nielicznych Greków, Bułgarów, Gagauzów (tureccy chrześcijanie), Niemców i Cyganów, z czego większość stanowiła ludność chłopska. Oczywiście, od samego początku władze carskie starały się wzmacniać rosyjską mniejszość w Besarabii, czemu służyć miała akcja przesiedlenia na te ziemie ponad 20 tys. rosyjskich i ukraińskich chłopów z centrum europejskiej części imperium, z okolic Czernihowa, Połtawy, Orła, Kurska, Kaługi Tuły i Riazania³⁶. Poza

³¹ Царане, *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, под редакцией Ивана Е. Андреевского, Константина К. Арсеньева, Фёдора Ф. Петрушевского, Петербургъ 1903, т. XXXVII а, s. 798.

³² Л.С. Берг, dz. cyt., s. 101–102.

³³ ПСЗРИ, т. XXXV, 1818, nr 27 357, s. 230–231.

³⁴ ПСЗРИ, т. XXXV, 1818, nr 27 357, s. 230–231.

³⁵ Ibidem, s. 231.

³⁶ A. Brezianu, V. Spănu, *The A to Z of Moldova*, s. 94.

tą akcją także z inspiracji władz rosyjskich do Besarabii przesiedlały się grupy średniozamożnej ludności polskiej, żydowskiej, rosyjskiej, niemieckiej, która za miejsce swego zamieszkania wybierała głównie miasta³⁷. Nasilenie tego procesu było tak znaczące, że w ciągu 70 lat XIX wieku bardzo mocno zmieniła się struktura etniczna Besarabii, bo o ile w spisie ludności z 1817 roku 86 procent mieszkańców tej prowincji określało siebie jako ludzi lokalnego pochodzenia, to w 1897 roku liczba ta spadła zaledwie do 47,6 procent³⁸. To właśnie dane tego spisu z roku 1817 mają kluczowe znaczenie dla ustalenia podziału społeczeństwa na grupy prawne i podatkowe³⁹.

Przedstawiony wcześniej podział społeczny w Besarabii przetrwał do 1828 roku. W tym czasie generalny gubernator gen. Michaił Woroncow przygotował się do przeprowadzenia głębokiej ingerencji władz carskich w sprawy społeczne Besarabii, w myśl których prowincja ta zaczęła w pełni podlegać prawu Imperium Rosyjskiego, zachowując nieznaczące już tylko cechy swego specyficznego, lokalnego charakteru⁴⁰. Ukaz został ogłoszony w lutym 1828 roku i formalnie potwierdził przywileje i prawa jakie gwarantował statut z 1818 roku⁴¹. Wymieniał on wprawdzie ponownie charakterystyczne dla Besarabii grupy społeczne, potwierdził zachowanie zwyczajów i tradycji mołdawskich oraz zagwarantował prowadzenie dokumentacji w języku mołdawskim, politycznie prowincja została jednak poporządkowana Noworosyjskiemu i Besarabskiemu Generał-Gubernatorowi.

Istotnym prawem, które objęło Besarabię po roku 1828 był ukaz wydany w 1831 roku przez cara Mikołaj I, w którym osoby nieposiadające dokumentów na swoje dworiańskie pochodzenie zaliczano do grażdan lub jednodworców⁴². Do pierwszego z tych stanów zaliczani byli przedstawiciele tzw. wolnych zawodów, lekarze, artyści, adwokaci, inteligencja, a do drugiego zamożniejsi mieszkańcy obszarów wiejskich⁴³. Oba stany miały płacić podatek, zwany *podymne*, które przeznaczone było na wojsko i ich wybrani przedstawiciele byli zobowiązani do odbycia piętnastoletniej służby wojskowej. Pewnym przywilejem grażdan było to, że mogli się oni wykupić od służby wojskowej płacąc 100 rubli asygnacyjnych⁴⁴.

---

³⁷ Z czasem, do roku 1912 najliczniejszą grupą etniczną zamieszkującą miasta prowincji stali się Żydzi, którzy stanowili ponad 37 procent ich ludności wyprzedzając Rosjan (24,4 procent) i Ukraińców (15,8 procent). A. Brezianu, V. Spânu, *The A to Z of Moldova*, s. 195.

³⁸ A. Brezianu, V. Spânu, *The A to Z of Moldova*, s. 94.

³⁹ С. Г. Суляк, *Этнический состав населения Бессарабии в XIX – начале XX в.*, <<http://www.materik.ru/rubric/detail.php?ID=15240>> [dostęp: 17.03.2019].

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ ПСЗРИ, т. III (1828), nr 1834, *Учреждение для управления Бессарабской области, изданное 29 февраля 1828 г.*, s. 197.

⁴² ПСЗРИ, т. VI (1831), nr 4989, *О порядке Дворянских Собраний, выборов и службы по оным*, s. 247–249.

⁴³ M. Wieliczko, *Z dziejów Polaków żyjących w sąsiedztwie ojczyzny*, w: *Polacy w świecie. Polonia jako zjawisko społeczno-polityczne*, cz. I, Lublin 1986, s. 121–160.

⁴⁴ O rublach asygnacyjnych zob. szerzej. I. Ihnatowicz, dz. cyt., s. 87–88.

Kolejny ukaz, który kształtował przemiany społeczne w Besarabii po roku 1828 został wydany w 1834 roku⁴⁵. Dotyczył on najliczniejszej grupy społecznej w prowincji, jaką byli caranie i wolni chłopci. Przede wszystkim zmieniało się położenie tych grup, gdyż właściciele gruntów, które oni uprawiali musieli zawrzeć z nimi porozumienie, w których precyzyjnie określono wzajemne obowiązki caran i właściciela gruntu, np. sposób płatności, prace na rzecz właściciela i inne powinności, których nie można było zmienić podczas trwania umowy (od 3 do 20 lat). Ukaz ten z uwagi na znaczące zmiany miał zacząć obowiązywać od 1836 roku. Co bardzo istotne, zarządzenie wprowadzało język rosyjski jako jedyny w szkołach i urzędach prowincji, co stanowi ważną cezurę w historii etnicznej i kulturalnej prowincji.

W czerwcu 1836 roku przyjęto kolejną ustawę dotyczącą ulgi dla mieszkańców Besarabii, którzy nie posiadali znajomości języka rosyjskiego⁴⁶. Ustawa wprowadzała siedmioletni okres, w którym będzie dozwolone jeszcze używanie języka mołdawskiego w sprawach karnych i śledczych (tłumaczenie na język rosyjski wykonane przez tłumacza rządowego), a w sprawach cywilnych możliwe było również składanie dokumentów w języku mołdawskim z dokładnym tłumaczeniem na język rosyjski. Kontrakty mogły być także pisane w dwóch językach. Okres siedmiu lat nie był przypadkowy, gdyż tyle trwała nauka na poziomie gimnazjalnym w szkołach Besarabii. Ta zmiana była kolejną, która wprowadzała ograniczenia w dziedzinie autonomii kulturalnej Besarabii, a jej celem była unifikacja ludności tej prowincji z resztą ludności imperium.

Kolejny ukaz regulujący prawa dawnej społeczności Besarabii został ogłoszony w 1839 roku i dotyczył opodatkowania mazylów i ruptaszów⁴⁷. Głównym celem było zrównanie obciążeń związanych z „podatkiem chlebowym” w miastach i wsiach oraz sposobu przechowywania chleba w sklepach. Ten ukaz jest istotny, gdyż pokazuje jak władze Imperium powoli zrównywały warstwy społeczne Besarabii z resztą ziem rosyjskich.

Już w roku następnym (1840) został wydany kolejny ukaz dotyczący caran, który zmieniał zapisy ukazu z 1834 roku⁴⁸. Caranie nadal mogli użytkować państwową ziemię i mieli prawo do nieruchomości będącej na niej, musieli jednak pół roku wcześniej poinformować lokalne władze o swoich planach, np. budowlanych i opłacić stosowny podatek. Jeśli caranie nie wywiązywali się ze swoich powinności to umowa została rozwiązana a ich majątek został sprzedanych na poczet długów. Nie mogli brać pożyczek na założenie wiejskich sklepów. Caranie, którzy pracowali na rzecz

⁴⁵ ПСЗРИ, т. IX (1834), № 6739, *Высококачашие утвержденное положение о царанах или свободных земледельцах Бессарабской Овласти*, s. 74–81.

⁴⁶ ПСЗРИ, т. VI (1836), № 9298, *О облегчении жителей Бессарабии, незнающих Русского языка, аъ хождении по изъ дѣламъ* s. 691–692.

⁴⁷ ПСЗРИ, т. VI (1839), № 12 362, *О обложении Мазыловъ и Ру пташей Рессарабской области, денежнымъ и хлѣбнымъ сборамъ^ для обезпеченія въ продовольствіи*, s. 430–431.

⁴⁸ ПСЗРИ, т. XV (1840), № 13411, *О царанахъ водворившихся на казенныхъ земляхъ Беѣцарабской Области*, s. 300–301.

państwa w lokalnych władzach byli zwolnieni z płacenia podatków, które obowiązywały „zwykłych” caran.

W tym samym roku został wydany ukaz regulujący warunki wyborów miejscowego naczelnika i ujednoczenie ich do prawa krajowego⁴⁹. Warto zauważyć, że ta intensywność dekretów wydawanych za namiestnictwa generała Michaiła Woroncowa w Noworosji wskazuje na bardzo przemyślane i strategicznie zaplanowane działanie, które w krótkim czasie znacząco zmieniło społeczne oblicze prowincji.

Najważniejsze zmiany dotyczyły jednak elity Besarabii, czyli dworian. Po przyłączeniu tej krainy do imperium stopniowo przybywało ludności legitymizującej się swoimi szlacheckim pochodzeniem i pragnącej wpisania do *Księgi Rodowitości*, co pozwalało na korzystanie z należnych im praw. Przyrost liczby dworiaństwa w Besarabii był na tyle znaczny, że władze carskie postanowiły go zahamować i powołały specjalną Centralną Komisję Wysokiego Urzędu Demarkacji Dystynkcji Dworiaństwa Deputatów, która działała w latach 1840–1844. Jej zadaniem była weryfikacja ksiąg zawierających odnośne wpisy. W wyniku jej działania niektóre rodziny straciły uznanie swojego szlachectwa

Działania Centralnej Komisji przyczyniły się do weryfikacji wpisów w księgach i powstania jednej księgi za lata 1825–1840⁵⁰. W praktyce, wiązało się to ze zmniejszeniem liczby dworian, Działanie Komisji niewątpliwie wpłynęło na nastawienie przedstawicieli tej grupy społecznej do władz centralnych, wzmagając ich lojalność, bo uświadamiało im, że w razie przejawów jej braku czy też uznania ich nieprzydatności dla Imperium, mogą oni stracić swoją uprzywilejowaną pozycję. W efekcie czyniło to dworian bardziej podatnymi na oddziaływanie Moskwy w tej guberni.

W marcu 1846 roku został zatwierdzony ukaz, który określał wzajemne obowiązki właścicieli gruntów i osób żyjących z tych gwarancji, gdy nie ma między nimi dobrowolnych warunków⁵¹. Najważniejszą zasadą jaką ustalono było to, że właściciele ziemscy mieli zapewnić caranom ziemię na rozdrobionych działkach, dogodną zarówno pod uprawę roli, sianokosy i pastwiska, w odległości nie większej niż 10 wiorst od wioski, w której oni mieszkali. Wielkość działek miała być zależna od dostępności bydła, a grunty miały być przyznane na okres co najmniej pięciu lat. W zamian caranie mieli odrabiać pańszczyznę na rzecz właścicieli ziemskich. Dodatkowo rodzina carana musiała przepracować określoną liczbę dni na rzecz właścicieli ziemi. Ich liczba była ustalana, np. na podstawie posiadanych ziem, dodatkowo w zależności od tego, czy na ziemi było bydło. Wreszcie, właściciele nie mogli żądać dodatkowych opłat powyżej stawek określonych w przepisach państwowym.

⁴⁹ ПСЗРИ, т. XV (1840), nr 13 872, *О шинангаагъ по вооруженію и запасу Судовъ*, s. 655–656.

⁵⁰ ANRM, F. 88, op. 2, nr 299, *Родослoбная книга Бессарабского Дворянства за 1825–1840*.

⁵¹ ПСЗРИ, т. XXI (1846), nr 19 881, *Утвержденныя правила, определяющія взаимныя обязанности Бессарабскихъ владельцевъ земель и живущихъ на оныхъ царани, когда между ними не заключено добровольныхъ условий*, s. 404–410.

Rok później zostało wydane rozporządzenie głośne dotyczące całej społeczności w Besarabii, w którym ponownie zostały wymienione grupy społeczne w Besarabii⁵². Zostały w nim potwierdzone dotychczasowe prawa dworiant, duchowieństwa, kupców i mieszczan. Bojarszyni uzyskali natomiast potwierdzenie swoich ulg podatkowych, a dla swoich dzieci prawo wstępowania do służby państwowej na zasadach obowiązujących dworiant. Dzieci bojarszynów nie przystępujące do służby po osiągnięciu 22 roku życia miały być zaliczane do mazylów.

Dodatkowo ukaz szczegółowo omawiał, jak miały wyglądać posiedzenia rady mazylów oraz wybór ich kapitana, wybieranego z pośród starszyny. Według zarządzenia jego głównym zadaniem miało być reprezentowanie mazylów przed zgromadzeniem dworiantkim. Mazyle byli zwolnieni z płacenia podatku od dochodów, lecz płacili daninę w zależności od posiadanych ziem: od rodziny po 2 ruble i 67 kopiejek srebrnych. Mogli oni jednak otrzymać zwolnienie warunkowe z ziem państwowych do 60 kopiejek srebrnych oraz na ziemiach zasiedlonych po 6 rubli i 72 kopiejkach srebra. Podobnie jak bojarszyni, mazyle mogli wstąpić do służby państwowej, na prawach jednodworców, jeśli udowodnią swoje dworiantskie pochodzenie⁵³. W 1848 roku kolejny ukaz potwierdził prawo ich dzieci do służby państwowej i w wojsku na prawach rosyjskich jednodworców, co w efekcie prowadziło do zaniku tej grupy i uproszczenia elity społecznej prowincji⁵⁴.

W ukazie z 1847 roku zasadniczej zmianie uległa także sytuacja ruptaszów. Co prawda potwierdzono ich tradycyjne prawa, ale doprowadzono do zrównania ich z mazylami. Ten sam ukaz potwierdził także wcześniejsze obowiązki i nałożone podatki na caran, różnicując je ze względu na posiadane ziemie. Potwierdzono również, że na swoich gruntach mają oni prawo do posiadania państwowych Cyganów. Wreszcie ukaz wspominał o polskiej i serbskiej szlachcie, co do której stwierdzono, że jeśli nie potwierdzą dokumentami swojego pochodzenia i nie będą posiadali wpisu do Państwowej Senackiej Heraldyki to zostaną usunięci ze stanu dworiant⁵⁵. W dalszej części zarządzenia była jeszcze mowa o prawach i obowiązkach obcokrajowców i chłopach, którym wzmacniano prawa do uprawianej przez nich ziemi, zabraniając usuwania ich przed upływem okresu dzierżawy.

Kolejną reformą, po krótkotrwałych zaburzeniach na północnych Bałkanach związanych z wojną krymską, która miała wpływ na społeczeństwo w całym Imperium, a więc i Besarabii było uwłaszczenie chłopów w 1861 roku⁵⁶. Na podstawie 17 aktów

⁵² ПСЗРИ, т. XXII (1847), nr 20 987, *О правах состояния жителей Бессарабской области*, s.190–197.

⁵³ ПСЗРИ, т. XXIII (1848), 22 299, *О сыновьях Бессарабских мазылов, поступающих в военную службу*, s. 358.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ ПСЗРИ, т. XXII (1847), nr 20 987, s. 195.

⁵⁶ Po wojnie krymskiej (1853–1856) terytorium Besarabii zostało pomniejszone na południu do roku 1878, co chwilowo zmieniło potencjał demograficzny i stosunki etniczne oraz gospodarcze w tej krainie. ПСЗРИ, XLI, 1866, nr 43 888, *О земельном устройстве государственных крестьян в*

prawnych chłopów pańszczyźniani otrzymali między innymi wolność osobistą i prawa do rozporządzania ziemią i budynkami, które nabywali na własność. Jak wyżej powiedziano, z powodu szczególnego statusu Besarabii niektóre wolności osobiste zostały nadane ludności chłopskiej tej prowincji już wcześniej. Niemniej jednak i ten akt spowodował istotne zmiany społeczne w Besarabii. Ważnym efektem reformy było wprowadzenie *ziemstw* (1864), które miały podlegać władzom rosyjskim, co z jednej strony zwiększało podmiotowość członków społeczności wiejskich, a z drugiej prowadziło do głębszej kontroli rosyjskiego systemu administracyjnego i samych Rosjan w społeczeństwie Besarabii⁵⁷.

W 1866 roku został wydany kolejny ukaz, który mówił o prawie własności chłopów państwowych, który uszczegółowił wcześniejszy dekret sprzed pięciu lat. Przede wszystkim zarządzenie ostatecznie likwidowało grupę jednodworców, tj. ludności wojskowej, która spełniała określone powinności wojskowe wobec Imperium. W Besarabii grupa ta przestawała funkcjonować wcześniej, po roku 1847 za sprawą wspomnianego już ukazu Mikołaja I, w którym czytamy, że jednodworce mają być zaliczeni do mazyli i posiadać ich prawa⁵⁸.

Koniec kreślonych tu przemian nastąpił w roku 1873, kiedy to całkowicie zlikwidowano oznaki autonomii Besarabii w miejsce obwodu tworząc samodzielną Gubernię Besarabską dzielącą się na 8 obwodów, ściślej poddaną rosyjskim zarządcom. Wstępem do tego kroku była likwidacja resztek lokalnej autonomii, co dotyczyło przede wszystkim Niemców, którzy w roku 1871 stracili swoje ostatnie przywileje, co pociągnęło ich wychodźstwo do bismarckowskich Niemiec oraz USA⁵⁹. Wraz z powołaniem Guberni Besarabskiej do prowincji sprowadzono pewną grupę rosyjskich urzędników z rodzinami, którzy nadawali ton funkcjonowaniu lokalnych elit i przyczyniali się do jeszcze głębszej rusyfikacji prowincji.

Powyższa analiza pokazuje, że dość złożona struktura społeczna Besarabii, ukształtowana przez stulecia stałych przemian historycznych uległa gruntownej przebudowie w ciągu 61 lat rządów rosyjskich w tej prowincji. Było to efektem ukierunkowanej polityki Imperium Rosyjskiego zmierzającej do dostosowania Besarabii do potrzeb tego państwa. W efekcie, reformy upraszczające ustrój społeczny tej prowincji znacząco zmieniły jej oblicze. Można jednak zaryzykować twierdzenie, że reformy wprowadzone przez kolejnych carów do pewnego stopnia wychodziły naprzeciw miejscowym potrzebom i tendencjom, ponieważ duże rozbieżności między społeczeństwem Besarabii na oddzielne grupy było już pewnego rodzaju anachronizmem. Inne czynniki, jakie należy wziąć pod uwagę, to właśnie słabe zaludnienie provin-

---

36 губерниях, s. 280–283; Brezianu, Spânu, *The A to Z of Moldova*, 243–244; Schimmelpennick, *Russian foreign policy 1815 – 1917*, 560.

⁵⁷ A. Brezianu, V. Spânu, *The A to Z of Moldova*, s. 391.

⁵⁸ Гросул Владислав, *Генезис Бессарабской автономии в составе России (к 200-летию присоединения Бессарабии к России)*, <http://ava.md/projects/history/014301-genezis-bessarabskoi-avtonomii-v-sostave-rossii-k-200-letiq-prisoedineniya-bessarabii-k-rossii.html> [dostęp: 13.03.2018].

⁵⁹ A. Brezianu, V. Spânu, *The A to Z of Moldova*, s. 162–163.

cji oraz jej nadgraniczne położenie, bo Besarabia od wieków pełniła rolę pogranicza Turcji, a teraz zajmowała podobną pozycję w Rosji. Wobec tego, ludność tej prowincji była przyzwyczajona do śmiałej polityki reform podejmowanych przez kolejnych włodarzy tej krainy. W efekcie dość zdecydowana polityka Rosji nie wydawała się czymś nadzwyczajnym dla tutejszych elit, które, z uwagi na prawosławny charakter Imperium Rosyjskiego, dość łatwo podporządkowały się jej, gdyż mogły w niej widzieć ochronę dla swojej religii i lokalnych tradycji. Ostatnim czynnikiem, który silnie oddziaływał na przemiany społeczne w Besarabii była kolonizacja tej prowincji przez różne grupy narodowościowe. Besarabia jako kraina słabo zaludniona, a położona w atrakcyjnym miejscu między południowymi Karpatami a Morzem Czarnym szybko stała się celem osadnictwa z różnych krajów Europy. Imigracja ta, z biegiem czasu nasilająca się nieuchronnie podważała dotychczasowy ład społeczny, który tym bardziej nie miał szans przetrwać tego procesu.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne:

Arhivă Națională Republicii Moldova – ANRM

ANRM, F. 88, op. II, nr 299, *Родословная книга Бессарабского Дворянства за 1825–1840*

Polnoie Sobranie zakonov Rossijskoj impierii [Полное Собрание законов Российской империи – ПСЗРИ]

ПСЗРИ, t. XXXII (1813), nr 25 393, *Об обязанно-сти бессарабского гражданского губернатора по всем делам, требующим разрешения, представлять министерству, не делая никаких перемен в управлении Бессарабией*, s. 574–574.

ПСЗРИ, t. XXXIII (1814), nr 25 522, *О дозволеніи Нѣмецкими колонистамъ переселяться изъ Герцогства Варшавскаго съ Бессарабію*, s. 754.

ПСЗРИ, t. XXXIV (1817), nr 27 029, *О поселеніи вновь выходящихъ въ Бессорабію колонистовъ*, s. 747–749

ПСЗРИ, t. XXXV, (1818), nr 27 357, *Устав образования Бессарабской Области*, s. 222–281. s. 222–281.

ПСЗРИ, t. VI (1831), nr 4989, *О порядкъ ДворянскихЪ Собраній, выборовъ и службы по онымъ*, s. 247–249.

ПСЗРИ, t. VI (1836), nr 9298, *О облегченіи жителей Бессарабіи, незнающихъ Русскаго лзыка, аъ хожденіи по изъ дѣламъ* s. 691–692.

ПСЗРИ, t. IX (1834), nr 6739, *Высокочашие утвержденное положение о царанах или свободныхъ земледельцахъ Бессарабской Овласти*, s. 74–81.

ПСЗРИ, t. VI (1839), nr 12 362, *О обложеніи Мазыловъ и Ру пташей Рессарабской области, денежнымъ и хлѣбнымъ сборами^ для обезпеченія въ продовольствіи*, s. 430–431.

ПСЗРИ, t. XV (1840), nr 13 411, *О царанах водворившихся на казенныхъ земляхъ Беѣцарабской Области*, s. 300–301.

ПСЗРИ, t. XV (1840), nr 13 872, *О шинангаагъ по вооруженію и запасу Судовъ*, s. 655–656

ПСЗРИ, t. XXI (1846), nr 19 881, *Утвержденныя праѣла, определяющія взаимныя обязанности Бессарабскихъ владельцевъ земель и живущихъ на оныхъ царани, когда между ними не заключено добровольныхъ условіи*, s. 404–410

- ПСЗРИ, t. XXIII (1848), nr 22 299, *О сыновьях Бессрабских мазылов, поступающих в военную службу*, s. 358.
- ПСЗРИ, t. XXII (1847), nr 20 987, *О правах состояния жителей Бессарабской области*. s. 190–197.
- ПСЗРИ, t. XXXVI (1861), nr 36 650, *О Всемилостивейшем даровании крепостным людям права состояния свободных сельских обывалей и об устоях их быта*, s. 128–134
- ПСЗРИ, XLI, (1866), nr 43 888, *О поземельном устройстве государственных крестьян в 36 губерниях*, s. 280–283.

Źródła drukowane:

Czartoryski Adam, *Pamiętniki i memoriały polityczne 1776–1809*, wybrał, opracował, wstępem i przypisami opatrzył Jerzy Skowronek, Warszawa 1986.

Literatura:

- Berg Lev Semenovič, *Biessarabia. Storona – Ljudi – Hoziajstvo*, Petrograd 1918, s. 101 [Берг Лев Семенович, *Бессарабия. Страна – Люди – Хозяйство*, Петроград 1918].
- Voiařinaři, *Enciklopedičeski slovar' Brokgauza i Iefrona*, red. Ivan E. Andreevski, Konstantin K. Arsen'ev, Fiodor F. Petruševskij, Peterburg' 1891, t. 7, s. 521 [Бояринаши, *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, под редакцией Ивана Е. Андреевского, Константина К. Арсеньева, Фёдора Ф. Петрушевского, Петербург 1891].
- Voiařinaři, *Enciklopedičeski slovar' Brokgauza i Iefrona*, red. Ivan E. Andreevski, Konstantin K. Arsen'ev, Fiodor F. Petruševski, Peterburg 1903, t. 37, s. 521 [Бояринаши, *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, под редакцией Ивана Е. Андреевского, Константина К. Арсеньева, Фёдора Ф. Петрушевского, Петербург 1903].
- Brezianu Andrei, Spânu Vlad, *The A to Z of Moldova*, Scarecrow Press, Plymouth 2010.
- Carane, *Enciklopedičeski slovar' Brokgauza i Iefrona*, red. Ivan E. Andreevski, Konstantin K. Arsen'ev, Fiodor F. Petruševski, Peterburg 1903, t. 37a, s. 798 [Царане, *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, под редакцией Ивана Е. Андреевского, Константина К. Арсеньева, Фёдора Ф. Петрушевского, Петербург 1903].
- Natlas Jerzy, *Gagauzja i Gagauzji. Historia i współczesność*, Poznań 2009.
- Boldur Alexandru, *Istoria Basarabiei*, București 1992.
- Natlas Jerzy, *Przesiedlenia ludnościowe z Półwyspu Bałkańskiego do Besarabii w XVIII i XIX wieku oraz kwestie etnogenezy Gagauzów, w: Między etnicznością a lokalnością: pogranicze bułgarsko-gagauskie w Besarabii*, pod red. Jarosława Derlickiego, Warszawa 2012, s. 11–24.
- Istoria Biessarabii (ot istokov do 1998 goda)*, red. Ioan Skurtu, Kišinev 2001 [*История Бессарабии (от истоков до 1998 года)*, коорд. Иоан Скурту, Кишинев 2001].
- Kotulievč Karolina, *Istoria Styrčy*, Styrča 2000 [Котулевич Каролина, *История Стырчы*, Стырча 2000].
- Małowiecki Stanisław, *Mamałyga, czyli słońce na stole*, Kraków 1976.
- Jaźgunowicz Katarzyna, *Dziadek – Jan Jabłoński w: Wspomnienia rodzinne*, I część, Bielce 2003, s. 87–90.
- Mitrasca Marcel, *Moldova: A Romanian Province under Russian Rule*, New York 2002.
- Poștarencu Dinu, *Neamul Doliwa-Dobrowolski din Basarabia*, w: *Analecta Catholica*, t. III, Chișinău 2008, s. 407–412.
- Skowronek Anna, *Polacy w Besarabii na podstawie dokumentów Besarabskiego Dworiańskiego Zgromadzenia Deputackiego* [w:] *Świat relacji polsko-rumńskich. Lumea relațiilor polono-române*, red. Stanislava Iachimovschi, Suceava 2012, s. 66–75.
- Svinyn Paviel, *Opisanie Biessarabskoj oblasti*, Odiessa 1867 [Свинын Павел, *Описание Бессарабской области*, Одесса 1867].
- Wieliczko Mieczysław, *Z dziejów Polaków żyjących w sąsiedztwie ojczyzny*, w: *Polacy w świecie. Polonia jako zjawisko społeczno-polityczne*, cz. I, Lublin 1986, s. 121–160.

Zielenčuk Valentin S., *Naselenie Besarabii i Poddnestrov'ia v XIX v.*, Kišinev 1979 [Зеленчук Валентин С., *Население Бессарабии и Подднестровья в XIX в.*, Кишинев 1979].

Strony internetowe:

besarabia.ru/dvor.htm; <https://www.prlib.ru/history/619810> [dostęp: 30.03.2019]

Kalmbach Christian, *History of the Mother Colonies of Bessarabia*, „Bessarabischer Heimatkalender” 1951, s. 35–50,

https://library.ndsu.edu/grhc/history_culture/history/bessarabia.html [dostęp: 17.03.2019]

Koprowski Marek A., *Polacy na Chocimszczyźnie*, <http://wspolnota-polska.org.pl/wiadomosci/Polacy-na-Chocimszczyzne,1522.html> [dostęp: 27.02.2015].

Ruptași (рупташь), <http://nmuseum.blogspot.com/p/ruptasi.html> [dostęp: 22.03.2019].

Гросул Владислав, *Генезис Бессарабской автономии в составе России (к 200-летию присоединения Бессарабии к России)*, <http://ava.md/projects/history/014301-genezis-bessarabskoi-avtonomii-v-sostave-rossii-k-200-letiq-prisoedineniya-bessarabii-k-rossii.html> [dostęp: 13.03.2018].

Суляк Сергей Г., *Этнический состав населения Бессарабии в XIX-начале XX в.*, <http://www.materik.ru/rubric/detail.php?ID=15240> [dostęp: 17.03.2019].